

A Contrastive Analysis of Selected Contemporary Arabic and English Panegyrics to Imam Reza (A.S.) from Thematic and Rhetorical Perspectives

Abdolbaset Arab Yousefabadi¹ | Muslem Fatollahi²

1. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Zabol, Zabol, Iran.
(Corresponding Author) Email: arabighalam@uoz.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of English Language, University of Zabol, Zabol, Iran.

Article info

Abstract

Article type:
Research Article

Received:
30 August 2025

In Revised form:
26 October 2025

Accepted:
22 November 2025

Published:
17 June 2026

The panegyric (madiḥah) is considered one of the most influential literary genres in religious mourning rituals and devotional praise. Given the significance of religious panegyrics and elegies, extensive research has been conducted on the thematic and rhetorical dimensions of such works in Arabic and Persian literature. However, English poems composed in praise of the Eighth Shi'i Imam (A.S.) have hitherto remained unexamined and unanalyzed. The aim of the present study is a comparative analysis of the themes and figures of speech in contemporary panegyrics to Imam Reza (A.S.) in Arabic and English. This research was conducted using a qualitative approach and a library-based method, with its statistical population comprising Arabic and English poems in praise of Imam Reza (A.S.), selected through purposive sampling from compositions of the last two decades. The findings revealed that the two poetic traditions share common themes such as the Imam's oppression and the tyranny of al-Ma'mūn, the nobility of his lineage, the ardent desire for pilgrimage, and the seeking of intercession (shafa'ah). However, Arabic poetry proves richer and more detailed in representing the Imam's moral and scholarly virtues. Rhetorically, both traditions rely heavily on semantic figures of speech, with the notable difference that English poetry employs modern techniques such as paradox and synaesthesia. Overall, Arabic poetry, drawing upon narrative sources, presents a historical and documented image of the Imam (A.S.), while English poetry, through abstract and universal language, re-presents the same themes for an audience beyond the boundaries of Shi'ism.

Keywords: Panegyrics to Imam Reza (A.S.), Themes, Figures of Speech, Arabic Poetry, English Poetry.

Reference: Arab Yousefabadi, Abdolbaset, & Fatollahi, Moslem. (2026). A Contrastive Analysis of Selected Contemporary Arabic and English Panegyrics to Imam Reza (A.S.) from Thematic and Rhetorical Perspectives. *Imam Reza (A.S.) and Contemporary Sciences*, 4(11), 113-144.

Publisher: Imam Reza (A.S.) International University

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.501887.1328>

1. Introduction

Panegyric composition (*madīḥah*), as one of the most influential literary genres in religious praise and mourning rituals, particularly within the Shi'i tradition, holds an exalted position. This literary genre is considered an effective instrument for upholding the legitimacy of the Ahl al-Bayt (A.S.) and keeping their memory and legacy alive. Despite the numerous studies conducted on the thematic and rhetorical dimensions of religious panegyrics and elegies in Arabic and Persian literature, a significant research gap exists: English poems composed in praise of the Eighth Shi'i Imam, Imam Reza (A.S.), have hitherto remained unexamined and unanalyzed. Furthermore, no comparative study juxtaposing the themes and rhetorical figures of these English poems with their Arabic counterparts has been undertaken. The present study is an endeavor to fill this scholarly gap and seeks to answer the central question of what commonalities and differences exist between the two poetic traditions of Arabic and English in praising Imam Reza (A.S.) from thematic and rhetorical perspectives, and what cultural and literary logic governs these differences.

2. Research Objectives

The primary objective of this research is a comparative analysis of the themes and literary figures employed in contemporary Razavi panegyrics in both Arabic and English. This comparison aims to determine how each of these two poetic traditions has represented the personality, virtues, and oppression of Imam Reza(A.S.), what rhetorical techniques they have utilized to convey religious concepts, and ultimately, what factors (such as target audience, literary tradition, and cognitive resources) have given rise to the observed differences in these two poetic discourses.

3. Methodology

This research was conducted using a qualitative approach and a library-based method. Its statistical population comprises all Arabic and English poems composed in praise of Imam Reza(A.S.). The statistical sample was selected through purposive sampling from compositions of the last two decades. Accordingly, the poems of seven Arab poets (*al-Hilālī*, *al-Jishī*, *al-Fatlāwī*, *al-Qaṭīfī*, *al-Farṭūsī*, and *al-Iṣfahānī*) and three English-language poets (*Elias Anderson Jr.*, *Alina Zidi*, and *Hassan Najafī*) were selected for analysis. The theoretical framework of the research rests on two pillars: in the thematic section, the method of “thematic analysis” in six systematic phases (familiarization with data, initial coding, theme formation,

review, final definition and naming, and report compilation) was employed to identify and organize semantic patterns. In the rhetorical section, verbal and semantic figures of speech were identified and comparatively analyzed based on the classical taxonomy of rhetoric.

4. Findings

The comparative analysis of the findings revealed a twofold pattern of convergence and divergence between the two poetic traditions. Thematically, the two traditions share common ground in three areas: first, the consolidation of the sacred identity and prophetic lineage of the Imam (A.S.) through light metaphors; second, the narration of his oppression and the critique of al-Ma'mūn's political agency; and third, the representation of the sensory-emotional experience of the pilgrim, encompassing the ardent desire for pilgrimage and the perception of the fragrance and luminosity of the shrine. However, a fundamental divergence is observed in the representation of the Imam's (A.S.) moral and scholarly virtues. Arabic poetry, drawing upon rich narrative sources (such as 'Uyūn Akhbār al-Reza), provides objective and documented details of the Imam's individual and social conduct, such as his manner of sitting, his recitation of the Quran with weeping, and his concealed care for the needy.

In contrast, English poetry is virtually silent on this matter, expressing the Imam's virtues in an abstract form, such as "the standard of humanity." Another important difference lies in the concept of intercession (shafā'ah): in Arabic poetry, intercession remains confined to an individual and otherworldly framework ("personal supplication for salvation"), whereas English poetry expands it to a "comprehensive moral guarantee for all creatures" (including animals). Rhetorically, both traditions rely on semantic figures of speech (metaphor, simile, allusion), yet notable qualitative differences exist. Arabic poetry limits allusion primarily to the Quran and Hadith, whereas English poetry, through allusions to sacred figures of the Abrahamic religions (such as Joseph and Christ (A.S.)) and more popular narratives (such as the guarantee of the deer), engages in cultural mediation with a global audience. Furthermore, English poetry remarkably employs techniques of modern literature such as paradox (presenting al-Ma'mūn as "dead while alive") and synaesthesia (describing the fragrance of Mashhad as "a light burden and a great keeper"), which are rare in classical Arabic rhetoric.

5. Conclusion and Recommendations

The research concludes that Arabic and English poetry offer two complementary narratives of the personality of Imam Reza(A.S.). Arabic poetry, drawing upon the narrative treasury and the tradition of the classical ode (qaṣīdah), delineates a historical, documented, and detailed image of the Imam (A.S.) for a Shi'i audience familiar with this tradition. In contrast, English poetry, influenced by modern poetry and aiming to communicate with a global and heterogeneous audience, adopts a more abstract and universal language. These divergences are rooted in three interwoven factors: the “target audience,” “literary tradition,” and the “cognitive resources” of the poets.

The entry of the English language into the tradition of Razavi panegyric composition has brought about a shift in expressive logic and an expansion of the conceptual scope, demonstrating the high capacity of this discourse to adapt to different cultural contexts. Due to its exclusive focus on English panegyrics, this study faces limitations regarding the generalizability of its findings to other Western languages. For future research, replicating this study on panegyrics in other languages and over longer time spans is recommended so that the historical evolution of these themes and the extent of the globalization of Razavi ritual poetry may be better illuminated.

Keywords: Razavi Panegyrics, Contemporary Arabic Poetry, Contemporary English Poetry, Comparative Analysis, Rhetorical Figures, Religious Themes.

واکاوی مقابله‌ای برخی مداخل رضوی معاصر عربی و انگلیسی از دیدگاه مضمونی و بلاغی

عبدالباسط عرب یوسف آبادی^۱ مسلم فتح‌اللهی^۲

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه زابل، زابل، ایران. (نویسنده مسئول) Email: arabighalam@uoz.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان انگلیسی، دانشگاه زابل، زابل، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

مدیحه یکی از اثرگذارترین گونه‌های ادبی در آیین‌های سوگواری و ستایش دینی به شمار می‌رود. با عنایت به اهمیت مدیحه‌ها و مرثیه‌های دینی، پژوهش‌های بسیاری درباره ابعاد مضمونی و بلاغی این آثار در ادبیات عرب و فارسی انجام شده است. با وجود این، اشعار انگلیسی سروده‌شده در مدح امام هشتم شیعیان علیه‌السلام تاکنون بررسی و تحلیل نشده است. هدف پژوهش جاری، واکاوی تطبیقی مضامین و آرایه‌های مداخل رضوی معاصر به زبان‌های عربی و انگلیسی است. این پژوهش با رویکرد کیفی و به شیوه کتابخانه‌ای انجام شده و جامعه آماری آن، اشعار عربی و انگلیسی در مدح امام رضا علیه‌السلام است که به روش نمونه‌گیری هدفمند از میان سروده‌های دو دهه اخیر انتخاب شده‌اند. یافته‌ها نشان داد که دو سنت شعری در مضامینی چون مظلومیت امام علیه‌السلام و ستم مأمون، اصالت خاندان، شوق زیارت و طلب شفاعت اشتراک دارند، اما شعر عربی در بازنمایی فضایل اخلاقی و علمی امام علیه‌السلام پرمایه‌تر و جزئی‌نگرتر است. از نظر بلاغی، هر دو سنت بر آرایه‌های معنوی تکیه دارند، با این تفاوت که شعر انگلیسی از شگردهای مدرنی چون متناقض‌نما و حس آمیزی بهره گرفته است. در مجموع، شعر عربی با اتکا به منابع روایی، سیمایی تاریخی و مستند از امام علیه‌السلام ارائه می‌دهد و شعر انگلیسی با زبانی انتزاعی و جهان‌شمول، همان مضامین را برای مخاطبی فراتر از مرزهای تشیع بازنمایی می‌کند.

کلیدواژه‌ها: مداخل رضوی، مضامین، آرایه‌ها، شعر عربی، شعر انگلیسی.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۶/۰۸

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۷/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۹/۰۱

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۳/۲۷

استناد: عرب یوسف آبادی، عبدالباسط و فتح‌اللهی، مسلم. (۱۴۰۵). واکاوی مقابله‌ای برخی مداخل رضوی معاصر عربی و انگلیسی از دیدگاه مضمونی و بلاغی. امام رضا علیه‌السلام و علوم روز. ۱۱۴(۱). ۱۱۳-۱۴۴.

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijss.2025.501887.1328>

۱. بیان مسئله

مدیحه در لغت به معنای ستودن صفات و خصال نیک فرد است و در اصطلاح ادبی، به شعری اطلاق می‌شود که شاعر در آن، ممدوح خود را می‌ستاید، به فضایل اخلاقی وی اشاره می‌کند و منش و توفیقات او را ارج می‌نهد. هدف از مدیحه، پاسداشت و نکوداشت ممدوح سخن است (رزم‌جو، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۱۴). این گونه ادبی یکی از اثرگذارترین قالب‌های شعر آیینی به شمار می‌رود که هم در ستایش افراد زنده و هم در بزرگداشت درگذشتگان به کار رفته است. در سنت شیعی، مدیحه‌سرایی و مرثیه‌سرایی برای ائمه اطهار علیهم‌السلام از جمله آیین‌هایی است که از سوی امامان شیعه بسیار سفارش شده تا با این روش، خاطره دلاوری‌ها و رنج‌های شهیدان کربلا و آیین عاشورا زنده نگاه داشته شود. قالب شعری به دلیل دارا بودن وزن، آهنگ و بار عمیق عاطفی، برای این منظور مناسب‌تر است و به همین دلیل، مرثیه و مدیحه به مثابه ابزاری مؤثر در پاسداشت حقانیت اهل بیت علیهم‌السلام به کار رفته است.

در تاریخ تشیع، شاعران نام‌آشنایی مانند «فرزدق» به زیباترین شکل ممکن فضایل و خصال نیک ائمه معصوم علیهم‌السلام را وصف کرده و با اثرگذارترین بیان، در رثای شهیدان کربلا شعر سروده‌اند و مجموعه‌های فاخری از آثار شعرای شیعی گردآوری شده است (شبر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۳). اشعار متعهد شعرای آیینی، به طور غیرمستقیم خلفای بیدادگر و غاصبان خلافت را نیز به نقد کشیده‌اند. در این اشعار، هدف اصلی ترویج مبانی دین، بازنمایی حقیقت ایمان و تنویر افکار عمومی در حمایت از حق‌طلبان بوده و به همین دلیل، شعرای مطرح شیعه همواره برای حکمرانان فاسد تهدیدی جدی قلمداد می‌شدند (حکیمی، ۱۴۰۱، ج ۱، ص ۱۲). سنت مدیحه‌سرایی و مرثیه‌سرایی، متأثر و الهام گرفته از سفارشات ائمه شیعه علیهم‌السلام بوده که با زبان و در عمل، حمایت خود را از شعرای آیینی نشان داده بودند. در احادیث بسیاری، ائمه معصوم علیهم‌السلام بر مرثیه‌سرایی برای سیدالشهدا علیه‌السلام باهدف زنده نگاه داشتن یاد یاران کربلا و گریستن بر مصائب آنان تأکید کرده‌اند (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۴، ص ۵۰۷-۵۰۴). به تعبیر رهبر معظم انقلاب، «شعر مسلکی» در دو قرن نخست هجری از اهمیت بسیار بالایی برخوردار بوده و شاعران مسلکی، نقشی مهم و برجسته در نشر گرایش‌های دینی و تبیین اهداف و شعارهای آن داشته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ص ۸۱).

با عنایت به اهمیت و جایگاه مهم مدیحه‌ها و مرثیه‌های دینی، تاکنون پژوهش‌های بسیاری درباره ابعاد مضمونی و بلاغی این دسته از آثار ادبی در ادبیات عرب و ادبیات فارسی انجام شده است. اشعار انگلیسی سروده‌شده با موضوع مدح امام هشتم شیعیان علیه‌السلام تاکنون بررسی و تحلیل نشده است. افزون بر این، پژوهش‌چندانی برای مقابله مضامین و ابعاد بلاغی اشعار انگلیسی با موضوع مدح امامان شیعه و اشعار عربی انجام نشده است. مطالعه

جاری تلاشی برای پر کردن این خلأ پژوهشی است. هدف پژوهش جاری، واکاوی تطبیقی مضامین و آرایه‌های مداخلات عربی و انگلیسی با موضوع امام رضا علیه‌السلام است.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی به ابعاد مختلف مداخلات اهل‌بیت علیهم‌السلام پرداخته‌اند. در حوزه مداخلات مهدوی، مقدادیان و محمدی (۱۴۰۱) با بررسی تطبیقی مداخلات امام خمینی (ره) و عارف بجنوردی نشان دادند که هر دو شاعر با وجود آشنایی با احادیث رضوی و بهره‌مندی از فلسفه حاج ملاهادی سبزواری، دو رویکرد متفاوت داشته‌اند. عرفان امام خمینی (ره) اجتماعی و عارف بجنوردی عزل‌گرایانه بوده است. درباره فضایل امیرالمومنین علیه‌السلام، منتظری و همکاران (۱۳۹۹) اشعار شیخ حسین آل نجف را بررسی کردند و دریافتند که شاعر با تکیه بر آیات، احادیث نبوی و نهج‌البلاغه، رویدادهای تاریخی را با بهره‌گیری از آرایه‌هایی چون تلمیح، استعاره و تشبیه بازتاب داده است. زارع و کهن‌دل جهرمی (۱۳۹۰) نیز در بررسی قصیده عینیه عبدالباقی العمری، نشان دادند که این شاعر عراقی در دوران عثمانی، دیوان خود را به مدح اهل‌بیت علیهم‌السلام اختصاص داده و صفاتی چون دل‌آوری، یتیم‌نوازی و عدالت‌طلبی امام علی علیه‌السلام را ستوده است.

در زمینه سوگ‌نامه‌های دینی، فولادی (۱۳۸۵) نخستین سوگ‌نامه کربلا در شعر فارسی از کسانی را بررسی و ابعاد شخصیتی سیدالشهدا علیه‌السلام را در آن تحلیل کرده است. در حوزه مداخلات رضوی نیز پژوهش‌های قابل توجهی انجام شده است. یلمه‌ها و ولی محمدآبادی (۱۳۹۴) با بررسی مداخلات رضوی عربی و فارسی از ابتدا تا قرن دهم، مهم‌ترین مضامین را حق امامت، فضایل اخلاقی، اصالت نسب، مدح خراسان و بارگاه رضوی، توسل و شفاعت دانستند. زارع، کریمی و کوثری (۱۴۳۸ق) نیز با بررسی اسلوب مدیحه‌سرایی آیت‌الله غروی اصفهانی در نعت امام رضا علیه‌السلام، نشان دادند که شاعر با تسلط بر گرایش‌های فلسفی عصر خود، مفاهیم عمیق را در زیباترین تشبیهات گنجانده و مهارت بالایی در به‌کارگیری شیوه‌های بلاغت داشته است (همچنین ببینید سیاوشی، خندان و عبدی، ۱۳۹۹؛ به‌رقم، ۱۴۰۱). باوجود این پژوهش‌ها، تاکنون مطالعه‌ای به واکاوی تطبیقی مداخلات رضوی عربی و انگلیسی نپرداخته است و پژوهش جاری در پاسخ به این خلأ صورت می‌گیرد.

۳. روش پژوهش و چارچوب نظری

پژوهش حاضر به لحاظ رویکرد، کیفی و از نظر شیوه گردآوری داده، مطالعه‌ای کتابخانه‌ای است. جامعه آماری، اشعار عربی و انگلیسی سروده‌شده در مدح امام رضا علیه‌السلام و

نمونه آماری به شیوه نمونه‌گیری هدفمند از میان مدایح دو دهه اخیر انتخاب شد. پس از جست‌وجوی منابع مکتوب و الکترونیک، اشعار هفت شاعر عرب (الهلالی، الجشی، الفتلاوی، قطیفی، فرطوسی و الاصفهانی) و سه شاعر انگلیسی‌زبان (الیاس اندرسون جونیور، آلینا زیدی و حسن نجفی) گزینش گردید.

چارچوب نظری پژوهش بر دو پایه استوار است: تحلیل مضمونی برای شناسایی مضامین و بلاغت سنتی برای تحلیل آرایه‌ها. تحلیل مضمونی به‌عنوان روشی نظام‌مند برای شناسایی، سازمان‌دهی و تفسیر الگوهای معنایی در داده‌های کیفی (سالدانها و اوبراین، ۲۰۱۴) در شش مرحله اجرا شد: آشنایی با داده‌ها، کدگذاری اولیه، شکل‌دهی مضامین، بازبینی مضامین، تعریف و نام‌گذاری نهایی و تدوین گزارش تحلیلی. در بخش تحلیل آرایه‌ها، آثار عربی و انگلیسی به‌طور مجزا مطالعه و آرایه‌های لفظی و معنوی بر پایه تقسیم‌بندی بلاغت سنتی (همایی، ۱۳۹۱) شناسایی و ثبت گردید. آرایه لفظی از تناسب آوایی و لفظی میان واژه‌ها پدید می‌آید و آرایه معنوی بر پایه تناسب معنایی آنها شکل می‌گیرد. در پایان، فهرستی از آرایه‌ها با ذکر نمونه‌های کاربردی در هر دو زبان ارائه شد.

۴. مفهوم‌شناسی

نخستین گام در تحلیل موضوع، تبیین دقیق مفهوم واژه «مدح» در دو ساحت لغوی و اصطلاحی است تا بر اساس آن، چارچوب تحلیلی پژوهش پی‌ریزی گردد.

۱-۴. مدح

واژه «مدح» در لغت عرب، نقیض «هجا» و به معنای ستایش نیکو و ثنای جمیل است (ابن منظور، ۱۴۰۸، ج ۱۳، ص ۴۹). این ماده در باب «مَدَحٌ یَمْدَحُ» بر فعل ستودن دلالت دارد و اسم مصدر آن «مِدْحَةٌ» و جمع آن «مِدَحٌ» می‌باشد (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۹۹). بررسی تطبیقی دو واژه «مدح» و «حمد» از دقت‌های لغویان عرب حکایت دارد؛ چنان‌که «مدح» مفهومی عام‌تر از «حمد» بوده و هرگونه ستایش اعم از اختیاری و غیراختیاری را شامل می‌شود، حال آنکه «حمد» صرفاً در برابر فعل اختیاری جمیل به کار می‌رود. بر این اساس، تعریف یک گوهر گران‌بها «مدح» نامیده می‌شود اما «حمد» نه (امامی، ۱۳۸۷، ص ۵۱۳). جهامی نیز با تأکید بر همین تمایز تصریح می‌کند که «المدح هو الثناء باللسان علی الجمیل مطلقاً سواء کان من الفواضل أو من الفضائل، و سواء کان اختیاراً یا أو غیر اختیاراً» (جهامی، ۲۰۰۶، ج ۲، ص ۲۵۶۶ و ۲۵۶۷). نکته ظریف دیگر آنکه «مدح» غالباً پیش از احسان و نعمت صورت می‌گیرد و به همین جهت، تعبیر «مدحت الله» صحیح نیست زیرا تصور تقدم وصف انسان بر نعمت الهی ممتنع است (همان). ریشه این واژه را برخی از «انمدحت الأرض» به معنای گسترش

یافتن زمین دانسته‌اند؛ گویی ثنا گویی، گسترش دادن دایره سپاس است (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۱۹۹). در مجموع، «مدح» بر دو معنا قابل حمل است: یکی وصف به جمیل در مقابل «ذم» و دیگری بر شمردن مفاخر و مناقب در مقابل «هجاء» (ابن منظور، ۱۴۰۸، ج ۱۳، ص ۴۹) که هر دو معنا در تحلیل متون دینی و ادبی کاربرد فراوان دارد.

۵. تحلیل مضمونی و بلاغی مدایح رضوی

دو سنت شعری عربی و انگلیسی در عین اشتراک در مضامین بنیادین، در گستره و شیوه بازنمایی مفاهیم دینی تفاوت‌های آشکاری دارند. این همگرایی و واگرایی، نیازمند تبیینی فراتر از توصیف صرف است. پرسش محوری آن است که چه عواملی سبب شده شعر عربی در بازنمایی فضایل عینی و تاریخی امام رضا علیه‌السلام پرمایه‌تر از شعر انگلیسی باشد، حال آنکه شعر انگلیسی در بهره‌گیری از شگردهای بلاغی مدرن نظیر متناقض‌نما و حس‌آمیزی نوآوری نشان داده است. برای پاسخ، سه متغیر «مخاطب هدف»، «سنت ادبی» و «منابع شناختی شاعران» مبنای تبیین علی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب، بحث از تطبیق صرف فراتر رفته و به جست‌وجوی منطق فرهنگی و ادبی حاکم بر این مدایح می‌پردازد.

۱-۵. بازنمایی هویت دینی و تبار قدسی امام رضا علیه‌السلام در دو سنت شعری

نخستین لایه مضمونی مشترک در مدایح عربی و انگلیسی، تمرکز بر تثبیت هویت دینی و تبار قدسی امام رضا علیه‌السلام است. در این لایه، شاعران با بهره‌گیری از استعاره‌های نوری و ارجاعات نسب‌شناختی، شخصیت امام علیه‌السلام را در پیوندی ناگسستنی با خاندان نبوت تعریف می‌کنند. وجه غالب در هر دو سنت، پرهیز از توصیف زمینی و تاریخی صرف و در عوض، تأکید بر خاستگاه فراتاریخی و جایگاه ازلی امام علیه‌السلام است. در شعر عربی، الهالالی ولادت امام را با تعبیر:

یوم یتیه علی الزمان منور / أضحی بمیلاد الرضا یتعطر

روزی نورانی که بر تمام روزگار فخر می‌فروشد و با تولد امام رضا علیه‌السلام عطرآشانی می‌کند

(الهالالی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۷۶)

تصویر می‌کند. در این بیت، «روز» با استعاره مکینیه^۱ به انسانی تشبیه شده که بر روزگار فخر می‌فروشد؛ همزمان، حسن تعلیل به کاررفته^۲ (عطرآشانی روزگار با تولد امام علیه‌السلام) علتی فراطبیعی برای دگرگونی هستی ارائه می‌دهد. ولادت امام رضا علیه‌السلام نقطه عطفی

۱. استعاره مکینیه به نوعی از استعاره اطلاق می‌شود که در آن مشبه به همراه یکی از بخش‌ها یا صفات مشبه‌به ذکر می‌شود (همایی، ۱۳۹۱، ص ۱۶۴).

۲. حسن تعلیل به مفهوم طرح علت یا دلیلی خیالی و ایجاد رابطه علی و معلولی خیالی است (همایی، ۱۳۹۱، ص ۱۷۰).

کیهانی قلمداد می‌شود. در همین راستا، ابراهیم بن عباس بن محمد بن صولی شعری را نقل کرده:

ألا إن خير الناس نفسا و والدا و رهطا و أجدادا على المعظم
أتتنا به للعلم و الحلم ثامنا إماما يؤدي حجة الله تكتم

مردم علی بزرگوار است که بهترین پدر و اجداد و قوم و عشیره را داراست.
تکتم او را زاده که هشتمین پیشوا باشد در علم و حلم و حجت الهی را بر مردم تمام کند.
(ابن بابویه، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۲۴)

در آن امام علیه السلام را بزرگوار می‌خواند و با ذکر نام مادر حضرت رضا علیه السلام (تکتم)، تبار ایشان را از دو سو به پاکی و اصالت متصف می‌کند. مراعات النظیر^۱ در واژگان «نفس»، والد، رهط، اجداد» بر جامعیت این طهارت نسبی دلالت دارد.
در شعر انگلیسی نیز همین مضمون با زبانی استعاری، اما با واژگان عام تر و میان دینی تر بیان شده است. نجفی با استعاره مصرحه «آدقیقاً همان مضمون «باب الله» شعر عربی را با زبانی استعاری باز تولید می‌کند:

O' the eighth petal of Zahra's rose!
O' the eighth door of the Prophet's House!

ای هشتمین گلبرگ رز زهرا، ای هشتمین باب سرای نبی (نجفی، ۲۰۲۴).
استعاره «گلبرگ رز زهرا» بر لطافت، زیبایی و طهارت مادری تأکید دارد و استعاره «باب سرای نبی» بر مقام وساطت و مرجعیت معنوی امام علیه السلام. ترکیب این دو تصویر در یک بیت، هم‌زمان دو بُعد جمالی و جلالی شخصیت امام رضا علیه السلام را بازنمایی می‌کند. اندرسون جونیور (۲۰۲۴) نیز با تعبیر:

Grand child of the prophet of peace
A great source of light, the sign of God

نواده رسول رحمت صلی الله علیه و آله و سلم است، منشا نور است و آیت الهی که غفلت از او خطاست (اندرسون جونیور، ۲۰۲۴)

تبار نبوی را با مفهوم «نور» و «آیت الهی» پیوند می‌زند. در اینجا، مراعات النظیر میان

۱. مراعات النظیر آرایه کاربرد واژگان هم‌سنخ است که یکدیگر را تداعی می‌کنند که بسامد بالایی در ادب فارسی دارد (فتحی و حسینی، ۱۳۸۹، ص ۶۷)

۲. در استعاره مصرحه، تنها مشببه ذکر می‌شود و البته مشببه نیز در معنای واقعی خود به کار نمی‌رود (همایی، ۱۳۹۱، ص ۱۶۴).

«آرامش»^۱، «نور»^۲ و «نشانه خدا»^۳ نشان‌دهنده تلاش شاعر برای بیان هویت امام رضا علیه‌السلام در چارچوب مفهومی مشترک میان ادیان ابراهیمی است. وجه اشتراک اصلی دو سنت در این لایه، کاربست استعاره و تلمیح برای فراروی از تاریخ و تثبیت شأن فراتاریخی امام علیه‌السلام می‌باشد. شعر عربی با استناد به نام افراد مشخص (تکتم) و روایات منقول، هویت امام علیه‌السلام را در بستر تاریخ تشیع مستقر می‌کند، حال آنکه شعر انگلیسی با استفاده از کلیدواژه‌های عام و میان دینی در پی ایجاد پلی ارتباطی با مخاطب جهانی است.

۲-۵. افتراق تطبیقی در بازنمایی فضایل اخلاقی و علمی امام رضا علیه‌السلام

دومین لایه مضمونی در مداخلات رضوی، بازنمایی فضایل اخلاقی و علمی امام رضا علیه‌السلام است. این لایه، مهم‌ترین نقطه افتراق میان دو سنت شعری را آشکار می‌سازد. شعر عربی باتکیه بر منابع روایی، جزئیاتی عینی از سلوک فردی و اجتماعی امام علیه‌السلام عرضه می‌کند، همچنین شعر انگلیسی در این سطح تقریباً به کلی ساکت است.

در شعر عربی، سیمای اخلاقی امام علیه‌السلام با دقتی کم‌نظیر ترسیم می‌شود:

ما جفا واحداً ولا رد شخصاً جاء یسعی فی حاجة بخفاء
ما اتکی جالساً ولا مدّ یوماً منه رجلاً فی محضر المجلساء
وجميع الآيات ينظر فیها وهو يتلو بخشية وبكاء

به هیچ کس جفا نکرد و هیچ کس را نراند به نیاز نهانی افراد رسیدگی می‌کرد
نشسته تکیه نزد و پایش را در حضور همنشینان دراز نکرد
همه آیات را با خضوع و گریه تلاوت می‌کرد.
(فرطوسی ۱۹۸۷، ج ۸، ص ۷۵).

این اشعار بجای به تصویر کشیدن امام علیه‌السلام در مقام یک انتزاع الهیاتی، ایشان را در مقام انسانی کامل و دارای سیره عملی قابل مشاهده باز می‌نمایاند. در همین امتداد «الهالی» پاکدامنی و پیراستگی امام رضا علیه‌السلام را به عنوان صفتی ذاتی برجسته می‌کند:

منزه عن صفات النقص طاهرة منه الثياب تسامي عزة وإبا

از هر گونه عیب و ایراد مبرا است، پاکدامن است و در عزت و کرامت بسیار والا مقام است
(الهالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۳۰۲).

1. peace

2. light

3. sign of God

بعد علمی امام علیه السلام نیز به طور خاص در شعر عربی پررنگ است. «الهلالی» با تشبیه:
 فأنت للعلم والعرفان وارثه من أحمد فاض الكبركان وانسكبا
 تو دانش و عرفان را از محمد صلی الله علیه و آله و سلم به ارث برده‌ای که همچون
 آتشفشان می‌جوشد و سرریز می‌شود
 (الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۳۰۵)

علم امام رضا علیه السلام را جریانی پویا بیان می‌کند. فرطوسی نیز با شعر:
 أجمع العارفون بالفضل منه من ثقات الحديث والفقهاء
 أنه يستفيض في كل شيء سألوه بمنبع من رواة
 با فضل و کرامت خود همه عرفا و اهل حدیث و فقیهان معتبر را گرد آورده است
 او در هر چیزی به آن‌ها فیض می‌رساند و آن‌ها نیز از منبع روایان سؤال می‌کنند
 (فرطوسی، ۱۹۸۷، ج ۸، ص ۱۰۰)
 گستره مرجعیت علمی امام علیه السلام را که عارفان، محدثان و فقیهان را گرد آورده بود،
 مستند می‌سازد. قطیفی نیز با بیت:

لإمام الرضا مناقب شتى قد روتها الأصحاب والأعداء
 يعجز الحاسبون عن نشر بعض ومحالٌ لكلها الإحصاء
 امام رضا علیه السلام مناقب فراوانی دارد که دوست و دشمن آن را روایت می‌کند
 محاسبه‌گران از شمارش و انتشار آن ناتوانند و برای همه افراد شمارش آن غیرممکن است
 (قطیفی، ۱۹۸۹، ص ۱۵)

فضایل امام علیه السلام نزد دوست و دشمن را گواه عینیت این صفات قرار می‌دهد.
 در برابر این حجم از جزئیات در شعر عربی، شعر انگلیسی در این لایه مضمونی تقریباً غایب
 است. تنها اشاره قابل‌ردیابی، تعبیر کلی اندرسون (۲۰۲۴) از ولادت ایشان است که:
 Happy birthday, you are the source of humanity criteria and law

میلادت فرخنده باد که تو منشأ و میزان انسانیت هستی
 (الیاس اندرسون، ۲۰۲۴)

امام رضا علیه السلام را معیار انسانیت می‌خواند. این تعبیر، اگرچه بر کمال اخلاقی امام
 علیه السلام دلالت دارد، اما آن را در سطحی انتزاعی و بدون ذکر هیچ مصداق عینی عرضه
 می‌کند. این افتراق را می‌توان بر پایه سه عامل تبیین کرد.

تفاوت در منابع شناختی: شاعران عرب، وارث گنجینه روایی شیعه (به‌ویژه «عیون أخبار
 الرضا علیه السلام» و گزارش ابراهیم بن عباس) هستند که جزئیات سیره امام علیه السلام را
 ثبت کرده است و شاعران انگلیسی زبان عمدتاً به منابع ترجمه‌شده یا تجربه زیسته زیارت
 متکی‌اند.

تفاوت در سنت ادبی: شعر عربی در بستر قصیده و مدیحه کلاسیک، ذکر مفاخر و خصال ممدوح را از ارکان اساسی مدح می‌داند، اما شعر دینی انگلیسی تحت تأثیر سنت سرود^۱ و شعر مدرن، گرایش بیشتری به انتزاع و مفهوم‌گرایی دارد.

تفاوت در مخاطب: مخاطب شعر عربی، جامعه شیعی آشنا با سنت و منابع است، حال آنکه مخاطب شعر انگلیسی، مخاطبی جهانی (اعم از مسلمان و غیرمسلمان) است و ذکر جزئیات خاص یک شخصیت تاریخی ممکن است ارتباط با چنین مخاطبی را دشوار سازد. بدین ترتیب، غیاب این لایه در شعر انگلیسی محصول انتخاب آگاهانه در چارچوب محدودیت‌ها و اقتضائات فرهنگی و ادبی متفاوت است.

۳-۵. باز‌نمایی تطبیقی مظلومیت امام علیه‌السلام و نقد کنشگری سیاسی مأمون

سومین لایه مضمونی مشترک در مداخلات رضوی، باز‌نمایی مظلومیت امام علیه‌السلام و نقد کنشگری سیاسی مأمون است. در این لایه، هر دو سنت شعری به هم نزدیک می‌شوند و شاعران با بهره‌گیری از ظرفیت‌های بلاغی متفاوت، ستم تاریخی وارد بر امام هشتم علیه‌السلام را روایت می‌کنند. باین حال، شعر عربی در این زمینه نیز با اتکا به روایات تاریخی، جزئیات بیشتری از حیلۀ مأمون و رنج امام علیه‌السلام عرضه می‌کند. در شعر عربی، شاعران ابعاد گوناگون این مظلومیت را ترسیم کرده‌اند. الهلالی با اشاره به تحمیل ولایتعهدی، شکیبایی امام رضا علیه‌السلام را چنین به تصویر می‌کشد:

أبأ الجواد و قد بلیت بمحنة ما کان غیرک عندها یتبصر

ای ابوالجواد، به مصیبتی گرفتار آمدی که هیچ‌کس جز تو توان شکیبایی در برابرش را نداشت

(الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۷۸)

همو در بیتی دیگر، بصیرت امام علیه‌السلام در تشخیص نیرنگ مأمون را با تعبیر:

واجتهتها و لانت تعلم أنها غدر لطاغیة الزمان یدبر

با آن روبه‌رو شدی، حال آنکه می‌دانستی نیرنگی است که طاغوت روزگار طراحی کرده

(الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۷۸)

بازمی‌نمایند. این دو بیت تصویری از امامی ارائه می‌دهند که آگاهانه و با صبری فراتر از طاقت بشری، وارد بازی سیاسی مأمون شد. توصیف فرجام شوم مأمون نیز در شعر عربی با خشمی مقدس همراه است. اصفهانی با این بیت آن را بیان می‌کند:

فاغتاله بالعنب المسموم / ویل لذاک الظالم الغشوم
 او را با انگور زهر آلود فریفت؛ وای بر آن ظالم بیدادگر
 (الأصفهانی، ۱۴۱۵، ص ۹۹)

او هم فعل مسمومیت را ثبت می نماید و هم با نفرین «ویل»، موضع اخلاقی شاعر را آشکار می سازد. اوج بلاغت عربی در این لایه، تشبیه تمثیلی الهاللی است:
 قد رام خفض مقام أنت صاحبه / فکان کالوعل أفنی قرنه فنبأ
 مأمون خواست جایگاهت را پایین آورد، اما همچون بز کوهی شد که شاخ خود را
 می شکند و شاخش دوباره رشد می کند
 (الهاللی، ۲۰۰۱، ج ۳، ص ۳۰۶)

در این تصویر، تلاش مأمون بی حاصل، ویرانگر و مضحک ترسیم می شود. در شعر انگلیسی، همین مضمون با زبانی مدرن تر و به کارگیری شگردهای بلاغی متفاوت بیان شده است:
 Mamoun was dead in his lifetime
 Wasn't alive to the littleness of the play put to game

مأمون به وقت زنده بودن مرده بود، زنده نبود که حقارت بازی خویش را بنگرد
 (نجفی، ۲۰۲۴)

شاعر مأمون را «در عین زنده بودن، مرده» با آرایه متناقض نما^۱ معرفی می کند. این تصویر، بر خلاف شعر عربی که بر فعل ظالمانه مأمون تمرکز دارد، بر وضعیت وجودی او متمرکز است. مأمون دچار مرگ اخلاقی و معنوی است و توان درک حقارت بازی سیاسی خود را ندارد. همچنین، توصیف رنج جسمانی امام علیه السلام با تصویری کیهانی پیوند می خورد:
 By poison you convulsed with your robe

It was the earth convulsed and coiled into a globe

از رنج زهر در عبایت به خود پیچیدی، زمین از رنج تو به خود پیچید و سیاره شد
 (نجفی، ۲۰۲۴)

در این بیت، حسن تعلیل که طرح علت یا دلیلی خیالی و ایجاد رابطه علی و معلولی خیالی است، (همایی، ۱۳۹۱، ص ۱۷۰) رنج امام علیه السلام را نه حادثه ای شخصی که رویدادی در مقیاس آفرینش بازنمایی می کند.

تفاوت اصلی دو سنت در این لایه، ما بین شیوه بازنمایی و سطح تحلیل است. شعر عربی با اتکا بر رخدادهای تاریخی (ولایتعهدی، مسمومیت با انگور)، روایتی عینی و مستند از مظلومیت امام رضا علیه السلام به دست می دهد. در مقابل، شعر انگلیسی با بهره گیری از

شگردهایی چون متناقض‌نما و حسن تعلیل کیهان‌شناختی، همان مضمون را به سطحی فلسفی و فراتاریخی ارتقا می‌بخشد. این دو رویکرد مکمل یکدیگرند. یکی تاریخ را ثبت می‌کند و دیگری عمق وجودی همان تاریخ را آشکار می‌سازد.

۴-۵. تحلیل تطبیقی مفهوم شفاعت و ضمانت در مداخل عربی و انگلیسی

چهارمین لایه مضمونی در مداخل رضوی، مفهوم شفاعت و ضمانت است. این لایه از محدود حوزه‌هایی است که در آن، شعر انگلیسی در برخی ابعاد، دامنه مفهومی گسترده‌تری را نیز پوشش داده است. در هر دو سنت، امام رضا علیه‌السلام به‌عنوان واسطه فیض الهی و پناهگاه مخلوقات تصویر می‌شود، اما جهت‌گیری و گستره این وساطت متفاوت است. در شعر عربی، شفاعت عمدتاً در چارچوبی فردی، اخروی و نیایشی صورت‌بندی می‌شود. شاعر در مقام گناهکاری منفرد، از امام علیه‌السلام برای آمرزش و نجات در قیامت یاری می‌جوید. شاعر این مضمون را با زبانی سرشار از تمنا بیان می‌کند:

وَجِئْتُ أَبَا الْجَوَادِ إِلَيْكَ أَسْعَى أَوْمِلُ أَنْ أُنَالَ بِكَ الرِّغَابَا
أَوْمِلُ أَنْ أُرَدَّ بِكَ الْعِقَابَا غَدَاةً غَدٍ وَأَتَجْعَلُ الثَّوَابَا

دوان دوان نزد تو آمدم، امیدوارم به خواسته‌ام رسم و مجازات را از خود دور کنم و به ثواب رسم (فتلاوی، ۲۰۰۲، ج ۳، ص ۴۳)

در این ابیات، تکرار فعل «أؤمل» و واژگان متقابل «عقاب/ثواب»، گفتمان نیایشی را برجسته می‌کند. فتلاوی در بیتی دیگر زیارت را شرط ایمنی در محشر و ورود به بهشت می‌داند:

بُشْرَى لِمَنْ زَارَ بَطُوسَ الرِّضَا / بِالْأَمْنِ فِي الْحَشْرِ وَسَكْنَى الْجَنَانِ

خوشا به حال آنکه در بطوس به زیارت امام رضا علیه‌السلام برود که در روز محشر ایمن خواهد بود و در بهشت جای خواهد گرفت

(فتلاوی، ۲۰۰۲، ج ۳، ص ۴۰)

الهالی نیز با بیت:

وَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ حَشْرِي فِي غَدٍ لَتَكْفِيرِ ذَنْبِي وَاغْتِفَارِ خَطِيئَتِي

فردا روز محشر نسبت به پوشاندن گناهانم و آمرزش اشتباهاتم، شفیع من باش

(الهالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۴۳۷)

مستقیماً از امام علیه‌السلام برای پوشاندن گناهان و آمرزش خطاها در روز قیامت طلب شفاعت می‌کند. وجه مشترک این نمونه‌ها، رابطه عمودی «عبد گناهکار - امام شفیع» و تمرکز بر پیامدهای اخروی است.

در شعر انگلیسی، مفهوم شفاعت به «ضمانت»^۱ ترجمه شده و دامنه آن از رابطه فردی- اخروی فراتر رفته و به حوزه طبیعت و حیوانات نیز تسری یافته است.
You stand security even to animals

تو نه فقط ضامن انسان که ضامن حیوانی

(نجفی، ۲۰۲۲)

There is not one in history your peer

You stood security to a deer

چون تو کس در جهان زاده نشده که خود را شفیع آهوئی قرار دهد

(نجفی، ۲۰۲۴)

نجفی ضمانت امام رضا علیه السلام را به کل موجودات زنده بسط می دهد و در شعر دوم با تلمیح به داستان ضمانت آهو، این مفهوم را در روایتی مشخص و ملموس تثبیت می کند. در این شعر نیز با اشاره به نجات شتران از تیغ قصاب، همین الگوی ضمانت از حیوانات را تقویت می کند:

There are tales, escaped the butcher, the camels

چنان که در قصه آمده اشتران به شفاعت تو از تیغ صیادان رهیدند

(نجفی، ۲۰۲۴)

این تأکید بر حیوانات در شعر انگلیسی، پدیده ای شایان توجه است. شاعر با انتخاب داستان هایی که در آن ها امام علیه السلام از مخلوقات غیرانسان حمایت می کند، شفاعت را از یک باور درون بینی به اصلی اخلاقی باقابلیت خطاب به وجدان جهانی ارتقا می بخشد. در زمینه کرامات نیز دو سنت اشتراک دارند، اما جنس کرامت ها متفاوت است. در شعر عربی، فرطوسی کرامت امام رضا علیه السلام را در قالب پدیده های کیهانی و همگانی روایت می کند:

فتوالی فی الأفق رعدوبرق واکتسی بالغمام وجة الفضاء

و أتهم سحابة بعد عشر وزعت بین سائر الأنحاء

به هنگام ورود امام علیه السلام به طوس، رعدوبرق در افق پیچید و چهره آسمان با ابر

پوشیده شد و ابری سراسر زمین را در بر گرفت

(فرطوسی، ۱۹۸۷، ص ۱۱۹)

در این ابیات، کرامت امام علیه السلام مقیاسی طبیعی و عظیم دارد. در شعر انگلیسی اما کرامت، شخصی و قابل حمل می شود. زیدی در شعر:

Thinking of safety to travel anywhere
Smelling the fragrance of Mashhad Everywhere
Easy to carry and it is a protector

آرامش و قرار من است در هر سفر که می‌روم
رایحه و عطر مشهد که به مشام می‌رسد
باری ست سبک و حافظی ست بزرگ
(زیدی، ۲۰۲۴)

او رایحه مشهد را «باری سبک و حافظی بزرگ» می‌خواند. این حس آمیزی (آمیختن بویایی، بساوی و احساس امنیت)، کرامت را از رویدادی آسمانی به تجربه‌ای شخصی و روزمره تبدیل می‌کند.

تفاوت اصلی دو سنت در این لایه را می‌توان چنین تقسیم بندی کرد، شعر عربی شفاعت را در چارچوب «نیایش شخصی برای نجات اخروی» و کرامت را در مقیاس «طبیعی و کیهانی» بازنمایی می‌کند و شعر انگلیسی شفاعت را به «ضمانت اخلاقی فراگیر از تمام مخلوقات» بسط می‌دهد و کرامت را به «تجربه‌ای شخصی، قابل حمل و روزمره» فرو می‌آورد. این جابه‌جایی در مقیاس و جهت، نشان‌دهنده انطباق شعر انگلیسی با حساسیت‌های انسان معاصر و مخاطب جهانی است.

۵-۵. بازنمایی تجربه زیارت و ادراک حسی-عاطفی زائر در دو سنت شعری

پنجمین و واپسین لایه مضمونی، از شخص امام علیه‌السلام فراتر رفته و بر تجربه زیارت و ادراک حسی-عاطفی زائر متمرکز می‌شود. در این لایه، مرکز ثقل شعر از «مدح» به «احساس زائر» منتقل می‌شود و شاعران با بهره‌گیری از تصویرسازی حسی، رابطه عاطفی و معنوی میان زائر و امام علیه‌السلام را بازنمایی می‌کنند. این لایه، بیشترین همگرایی را میان دو سنت شعری نشان می‌دهد و در عین حال، تمایزهای ظریفی در شیوه بیان دیده می‌شود که به تفاوت در سنت ادبی و موقعیت فرهنگی شاعران بازمی‌گردد. نخستین بعد این تجربه، شوق زیارت و عشق به امام علیه‌السلام است. در شعر عربی این شوق با کنایه (کاروانم را به وجد می‌آورد) به تصویر کشیده می‌شود:

لقبرک یا ابن الأکرمین الأطایب قصدت ولی شوق یحث رکائبی

ای پسر بهترین و پاک‌ترین انسان‌ها! قصد زیارت قبر تو را کردم و اشتیاق، کاروانم را به وجد می‌آورد همه به سرعت به سمت تو می‌آیم

(الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۳۷۷)

و در بیتی دیگر، عشق به امام علیه السلام را اینگونه می خواند:
 ولی فیک حب فهو لی دون غیره شعار مدی عمری لوقت منیتی
 عشق و محبتی نسبت به تو دارم که به کس دیگری ندارد و این تا زمان مرگ به عنوان
 شعار طول زندگی ام خواهد بود
 (الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۴۳۷)

در شعر انگلیسی نیز همین مضمون با تصاویر پویا و اندام وار بیان می شود:
 Your shrine is the place that people's heart pump for visiting it

در حرمت قلب ها برای دیدار می تپد

(اندرسون جونیور، ۲۰۲۴)

Our love flies towards you Imam Reza

عشقمان به سوی تو بال می گشاید ای امام رضا علیه السلام

(اندرسون جونیور، ۲۰۲۴)

قلب انسان را تپنده به مقصد حرم امام علیه السلام تصویر می کند و در بند شعری از اندرسون
 شوقی جمعی را با حس آمیزی صدا، اشک و از کار افتادن پلک ها بازنمایی می کند:

While the voices of humans go loud to praise you

...Is the time that eyes stat to move

...Your eyelid will start to get weak

Tears...will cover your face...there is no one as a geek

آنگاه که آوای بندگان به ستایش تو بلند می شود

چشم ها از حرکت باز می ایستد

پلک ها نای جنبیدن ندارد

چهره ها پوشیده از اشک است و هوش ها از سر ربوده

(اندرسون جونیور، ۲۰۲۴)

در همین راستا، نجفی با تعبیر:

In your love is pawned heaven

عشق توست که ضمانت بهشت است

(نجفی، ۲۰۲۴)

رابطه ای دوطرفه میان عشق زائر و تضمین بهشت برقرار می کند.

دومین بعد، ادراک حسی از فضای قدسی حرم است که در آن، حس بویایی جایگاهی
 محوری دارد. در شعر عربی، الهلالی روضه امام علیه السلام را با تصویر:

وفاح أريج المسك يذكو بروضة تحف بها الأملاك من كل جانب
بوی مشک از روضهات پراکنده و فرشتگان از هر سو گرداگردش حلقه زده‌اند

(الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۳۷۷)

بازمی‌نمایند و در بیتی دیگر خاک خراسان را به «مشک ساییده خوشبو» تشبیه می‌کند:
قف فی خراسان وشمّ ترابها فترابها المسك المداف الأذفر
در خراسان بمان و عطرش را استشمام کن که خاکش همچون مشک ساییده شده بسیار خوشبو است
(الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۷۴).

در شعر انگلیسی، نیز که پیش‌تر بدان پرداخته شد، زیدی با حس آمیزی، رایحه مشهد را به صورت امری قابل حمل و محافظ به تصویر می‌کشد. تفاوت این دو تصویر در ثبات و تحرک است. در شعر عربی، عطر در مکان مشخص (روضه، خراسان) مستقر است و زائر باید به سوی آن سفر کند؛ در شعر انگلیسی، عطر همراه زائر است و خود به «باری سبک و حافظی بزرگ» تبدیل می‌شود. این تفاوت، بازتابی از موقعیت فرهنگی شاعران است: شاعر عرب در بستر جغرافیای اسلامی و در نزدیکی نسبی با مرقد امام علیه‌السلام می‌سراید، اما شاعر انگلیسی‌زبان، اغلب در بستر مهاجرت و دوری از مکان مقدس، به ساختن «حرمی قابل حمل» نیاز دارد.

سومین بعد، نورانیت بارگاه و نقش آن به عنوان مسیر تقرب به خداوند است. در شعر عربی، سرزمین مشهد را اینگونه می‌خواند:

قل إن حلت بأرضها وفنائها بوركت أرضا بالإمام تنور

بگو آن گاه که در سرزمین مشهد و حومه‌اش اقامت گزیدی، به سرزمینی آمدی که با وجود امام علیه‌السلام مبارک و منور گشته است

(الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۷۴)

همچنین جشی با تشبیه، امام علیه‌السلام را «دروازه ورود خلق به سوی خدا» معرفی می‌کند:
أنت باب الإله في الخلق من لم يأت منه آب بالحرمان
تو دروازه ورود خلق به سمت خداوند هستی، هر کس به این دروازه نرسد از همه چیز محروم است

(الجشی، ۲۰۱۲، ص ۴۲)

در شعر انگلیسی، این نورانیت با تصاویر عینی و ملموس‌تری بیان می‌شود:
A man that shines the light all over the world, all over the countries

مردی که روشنی‌بخش همه هستی و همه سرزمین‌هاست

(اندرسون جونیور، ۲۰۲۴)

و گنبد طلایی را توصیف می کند:

Your Golden dome, is the place that the sun rays shine at it all days

از گنبد طلایی رنگت هر روز انوار زرفام خورشید در تابش است

(اندرسون جونیور، ۲۰۲۴)

این انطباق مفهومی، نشان دهنده اشتراک عمیق دو سنت در شالوده های کلامی و اعتقادی است.

در نهایت، مهربانی و آشکار بودن نیکی امام علیه السلام نیز به عنوان زمینه ای برای اعتماد زائر و برانگیختگی عاطفی او مطرح می شود. فرطوسی با تعبیر موجز: «ما جفا واحدا و لا رد شخصاً؛ به هیچ کس جفا نکرد و هیچ کس را نراند» (فرطوسی، ۱۹۸۷، ج ۸، ص ۷۵) این صفت را در شعر عربی تثبیت می کند. در شعر انگلیسی، نجفی در شعر رابطه ای دوسویه و شخصی میان زائر و امام برقرار می کند:

Whoever visits you, to him you visit

Am I wrong? To death I list

دیدار کرده ای با هر که به دیدارت آمده، گر سخن به گزاف گویم جانم بستان

(نجفی، ۲۰۲۴)

و در شعر دیگر آشکار بودن نیکی امام علیه السلام را با مقایسه انسان غافل و حیوان آگاه برجسته می سازد:

While animals acknowledge you

How unfortunate a man to not know his due

حیوانات نیز عظمت تو را می دانند، چه بی سعادت است انسانی که قدر تو را نشناسد

(نجفی، ۲۰۲۴)

این مقایسه، هم زمان بر جهان شمولی لطف امام علیه السلام (حتی برای حیوانات) و بر خسران انسان غافل دلالت دارد.

در مجموع، این لایه بیش از هر لایه دیگر، همگرایی دو سنت را نشان می دهد. هر دو سنت، زیارت را تجربه ای حسی، عاطفی و معرفتی بازنمایی می کنند که در آن، شوق، عشق، استشمام عطر قدسی و ادراک نورانیت به هم می آمیزند. تفاوت اصلی در این لایه، درجه تحرک و قابلیت حمل مفاهیم قدسی است. شعر عربی، قدسیت را در مکان و خاک مستقر می کند و شعر انگلیسی، آن را به تجربه ای همراه و قابل حمل تبدیل می نماید.

مقایسه تطبیقی لایه‌های مضمونی در مداخل رضوی عربی و انگلیسی				
ردیف	لایه مضمونی	مدایح عربی	مدایح انگلیسی	واگرایی/همگرایی
۱	هویت قدسی و تبار	استعاره مکنیه (روز فخر) تلمیح به نام مادر (تکتم) مراعات النظیر در نسب	استعاره مصرحه (گلبرگ، باب) واژگان میان‌دینی (نور، آیت الهی)	همگرایی مفهومی (تثبیت شأن فراتاریخی) واگرایی بیانی (تاریخی-مستند در برابر انتزاعی-جهان‌شمول)
۲	فضایل اخلاقی و علمی	پرسامد و جزئی‌نگر: سیره عملی تشبیه علم به آتشفشان استناد به روایت (ابراهیم بن عباس)	کم‌بسامد و انتزاعی: کلی‌گویی (میزان انسانیت) فقدان مصداق عینی	واگرایی کامل (غیاب این لایه در انگلیسی)
۳	مظلومیت و نقد مأمون	تشبیه تمثیلی (بز کوهی) نفرین (ویل) روایت تاریخی (انگور زهرآلود)	متناقض‌نما (مرده زنده) حسن تعلیل کیهانی (زمین به خود پیچید)	همگرایی مضمونی (روایت ستم) واگرایی بلاغی (روایت عینی در برابر تحلیل وجودی)
۴	شفاعت و ضمانت	نیایش فردی (عبد گناهکار) چارچوب اخروی (عقاب/ثواب)	بسط مفهوم به «ضمانت» اخلاقی تسری به حیوانات، تلمیح به داستان (ضمانت آهو)	همگرایی حدافلی (واسطه فیض) واگرایی در دامنه (فردی-اخروی در برابر فراگیر-جهانی)
۵	تجربه زیارت	عطر مستقر در مکان (روضه، خراسان) شوق کاروان (کنایه)	عطر قابل حمل (حس آمیزی: رایحه-امنیت) شوق پویا (پرواز عشق، تپش قلب)	همگرایی بالا در اصل تجربه حسی- عاطفی، واکرایی در مقیاس (قدسیت مکان‌محور در برابر قابل حمل)

جدول ۱: مقایسه تطبیقی لایه‌های مضمونی در مداخل رضوی عربی و انگلیسی

۶. تحلیل تطبیقی سازوکارهای بلاغی در مداخل عربی و انگلیسی

علاوه بر تحلیل مضمونی، بررسی آرایه‌های ادبی به کاررفته در مداخل رضوی، الگوهای متفاوتی

از انتخاب‌های بلاغی در دو سنت شعری را آشکار می‌کند. این تحلیل در سه محور ارائه می‌شود. غلبه و کارکرد آرایه‌های معنوی، کاربرست تطبیقی «تلمیح» و آرایه‌های بلاغی خاص.

۱-۶. غلبه و کارکرد آرایه‌های معنوی در دو سنت

یافته‌ها نشان داد که در هر دو سنت شعری، آرایه‌های معنوی (استعاره، تشبیه، تلمیح، کنایه و مراعات‌النظیر) به مراتب بالاتر از آرایه‌های لفظی دارند. این غلبه را می‌توان ناشی از کارکرد اصلی این آرایه‌ها در انتقال مفاهیم انتزاعی دینی به زبانی ملموس و عاطفی دانست. شاعر مدیحه‌سرا، بیش از آنکه به بازی‌های لفظی و موسیقایی بپردازد، در پی آن است که مفاهیمی چون نورانیت، طهارت، شفاعت و عشق را به مدد تصاویر بلاغی، برای مخاطب ملموس سازد. برای نمونه، استعاره مکنیه در شعر عربی الهلالی که روز ولادت را «یوم یتیه علی الزمان؛ روزی که بر روزگار فخر می‌فروشد» (الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۷۶) تصویر می‌کند و در شعر انگلیسی اندرسون جونیور که عشق را به پرنده‌ای در حال پرواز تشبیه می‌کند (اندرسون جونیور، ۲۰۲۴) هر دو از یک سازوکار بلاغی واحد برای عینی‌سازی مفاهیم انتزاعی بهره می‌برند. همچنین، تشبیه علم امام علیه‌السلام به آتش‌فشان در شعر عربی (الهلالی، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۳۰۵) و تشبیه قلب‌ها به غنچه‌های رز در شعر انگلیسی (اندرسون جونیور، ۲۰۲۴) نشان‌دهنده گرایش مشترک به استفاده از عناصر طبیعت برای تجسم بخشی به حقایق معنوی است.

۲-۶. تحلیل تطبیقی کاربرست «تلمیح» در ارجاعات درون‌بینی تا میانجی‌گری میان فرهنگی

تلمیح از کاربردی‌ترین آرایه‌ها در هر دو سنت است، اما منابع و کارکرد آن در دو زبان تفاوت قابل توجهی دارد. تلمیح به عنوان صنعتی ادبی که با فراخوانی یک متن غایب، لایه‌های معنایی جدیدی می‌آفریند (صباعی و حیدری، ۱۳۹۶، ص ۲)، در شعر عربی غالباً به قرآن کریم و حدیث نبوی ارجاع می‌دهد. برای نمونه، اصفهانی در بیت:

قد استوی سلطان اقلیم رضا بالیمن والعزّ علی عرش القضا

حکومت اقلیم رضا علیه‌السلام با برکت و کرامت بر فراز عرش خداوندگار مستقر گشت (اصفهانی، ۱۴۱۵، ص ۹۵)

با تلمیح به آیه «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» همان بخشنده‌ای که بر عرش مسلط است (طه/۵)، حکومت امام علیه‌السلام را با استقرار الهی بر عرش پیوند می‌زند.

الهلالی نیز با بیت:

یرید إطفاء نور الله فی حق / والله یأبى سوى ما خطّ أو کتباً

با کینه‌توزی قصد خاموش کردن نور خدا را داشت حال آن که خداوند غیر از آنچه را که نوشته و مقرر کرده، نمی‌پذیرد

به آیه ۳۲ سوره توبه تلمیح دارد که اراده الهی را فراتر از توطئه دشمنان معرفی می‌کند. فرطوسی نیز با توصیف شیوه تلاوت قرآن توسط امام رضا علیه‌السلام:

یختم الذکر فی ثلاث لیلال وهو للذکر أحسن القراء

و جميع الآيات ينظر فیها وهو یتلو بخشیه وبکاء

امام رضا علیه‌السلام قرآن را در سه شب ختم می‌کند و در قرائت قرآن جزو بهترین قاریان است به همه آیات قرآن نگاه می‌کند و با ترس از خدا و گریه و تضرع آن‌ها را تلاوت می‌کند

(فرطوسی، ۱۹۸۷، ج ۸، ص ۷۵)

به روایت منقول از ابراهیم بن عباس ارجاع می‌دهد. امام رضا علیه‌السلام در هر سه روز قرآن را ختم می‌نمود و می‌فرمود: «يَقُولُ لَوْ أَرَدْتُ أَنْ أُخْتِمَ فِي أَقْرَبِ مِنْ ثَلَاثَةِ تَخْتِمْتُ وَلَكِنِّي مَا مَرَرْتُ بِآيَةٍ قَطُّ إِلَّا فَكَّرْتُ فِيهَا وَفِي أَبِي شَيْءٍ أَنْزَلْتُ وَفِي أَبِي وَقْتُ فَلَذَلِكَ صَرْتُ أُخْتِمُ فِي كُلِّ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ؛ اگر بخواهم آن را در کمتر از سه روز هم می‌توانم تمام کنم ولكن از هیچ آیه‌ای نمی‌گذرم مگر اینکه در آن فکر و دقت می‌کنم که درباره چه موضوعی و در چه زمانی نازل شده است به همین خاطر قرآن را در مدت سه روز تمام می‌کنم» (ابن بابویه، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۱۷۹)

در شعر انگلیسی اما تلمیح به منابع اسلامی با ارجاع به روایات کتاب مقدس و داستان‌های عام‌شده ترکیب می‌شود. نجفی می‌گوید:

Prophet Joseph it is said was exceedingly handsome

Because of your love he had attained a little sum

یوسف پیامبر علیه‌السلام که گویند بسیار خوش‌منظر بود زیبایی منظرش از عشق تو حاصل بود

(نجفی، ۲۰۲۴)

زیبایی یوسف نبی علیه‌السلام را ناشی از عشق به امام رضا علیه‌السلام می‌داند و در شعر:

No wonder, your love injects life

مسیح مردگان را حیات دوباره می‌داد بی‌گمان عشق توست که زندگی می‌بخشد

(نجفی، ۲۰۲۴)

زنده کردن مردگان توسط مسیح علیه‌السلام را با حیات‌بخشی عشق امام علیه‌السلام مقایسه می‌کند. این دو تلمیح، کارکردی دوگانه دارند. از سویی، با ارجاع به شخصیت‌های مقدس

ادیان ابراهیمی، امام رضا علیه السلام را در شبکه‌ای فرا دینی از قدسیت قرار می‌دهند؛ از سوی دیگر، برای مخاطب غیرمسلمان یا ناآشنا با سنت شیعه، پلی ارتباطی می‌سازند. همچنین، تلمیح به حدیث نبوی «سُتْدِفُنْ بَضْعَةُ مَنِّي؛ یکی از پاره‌های تنم در زمین خراسان دفن شود» (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۴، ص ۵۵۵) در بیت:

Where you are buried the Prophet said is heaven

فرموده نبی صلی الله علیه و آله و سلم است که مدفن تو بهشت است
(نجفی، ۲۰۲۴)

و تلمیح به داستان ضمانت آهو و نجات شتران، نشان می‌دهد که منابع روایی شیعه نیز به طور غیرمستقیم در شعر انگلیسی حضور دارند، اما گزینش آن‌ها معطوف به روایاتی است که قابلیت ارتباط با مخاطب جهانی را دارند.

۳-۶. تبیین علی افتراقات مضمونی و بلاغی

تحلیل تطبیقی مضامین و آرایه‌ها در بخش‌های پیشین، دو الگوی کلان را آشکار ساخت. از سویی، پرباری مضمونی و تمرکز بر جزئیات سیره امام علیه السلام در شعر عربی. از سوی دیگر، گرایش به انتزاع، بهره‌گیری از شگردهای بلاغی مدرن و دامنه‌گستری مفهوم شفاعت در شعر انگلیسی. این افتراقات را نمی‌توان صرفاً به سلیقه فردی شاعران یا تصادف تاریخی فروکاست، بلکه می‌توان آن‌ها را بر پایه سه متغیر «مخاطب هدف»، «سنت ادبی» و «منابع شناختی» تبیین کرد.

۱-۳-۶. تأثیر مخاطب هدف بر انتخاب مضمون و بیان

نخستین و مهم‌ترین عامل، تفاوت در مخاطب هدف دو سنت شعری است. مخاطب اولیه شعر عربی، جامعه شیعی آشنا با سنت روایی و تاریخ ائمه علیهم السلام است. شاعر عرب می‌داند که اشاره به جزئیات سیره امام علیه السلام - مانند شیوه نشستن، تلاوت قرآن با گریه، یا رسیدگی پنهانی به نیازمندان - برای چنین مخاطبی دقیقاً همان چیزی است که به دلیل آشنایی پیشینی با این روایات، انتظارش را دارد و با آن ارتباط عاطفی برقرار می‌کند. به همین دلیل، فرطوسی بدون نیاز به توضیح زمینه، از «ما اتکی جالساً و لا مدَّ یوماً منه رجلاً» (فرطوسی، ۱۹۸۷، ج ۸، ص ۷۵) سخن می‌گوید و اطمینان دارد که مخاطبش مرجع این تصویر را می‌شناسد.

در مقابل، مخاطب شعر انگلیسی، مخاطبی جهانی و به لحاظ دینی ناهمگون است؛ از مسلمانان شیعه و سنی گرفته تا مسیحیان و غیر دین‌داران علاقه‌مند به شعر معنوی. در چنین فضایی،

ذکر جزئیات خاص رفتاری یک شخصیت تاریخی، بدون پیش‌زمینه مشترک، ممکن است به‌جای ایجاد همدلی، موجب بیگانگی مخاطب شود. از این رو، شاعر انگلیسی به مفاهیمی روی می‌آورد که در حافظه فرهنگی جهانی حضور دارند: «نور»^۱، «صلح»^۲، «عشق»^۳، «نشانه خدا»^۴ و «ضمانت»^۵ این واژگان، به دلیل اشتراک میان فرهنگی، نیاز به توضیح ندارند و می‌توانند مخاطبی ناآشنا با سنت شیعه را نیز درگیر کنند.

۲-۳-۶. تأثیر سنت ادبی و پیش‌متن‌های فرهنگی

دومین عامل، تفاوت در سنت‌های ادبی است که دو گروه شاعر در آن پرورش یافته‌اند. شعر عربی بررسی شده، در بستر سنت قصیده و مدیحه کلاسیک حرکت می‌کند که در آن، ذکر مفاخر و خصال ممدوح، از ارکان اساسی مدح به شمار می‌رود. این سنت، شاعر را به توصیف عینی و جزئی‌نگر از فضایل ممدوح ملزم می‌کند. همچنین، هم‌جواری این شعر با سنت رثای حسینی، فضای عاطفی و تراژیک آن را تقویت کرده و به شاعر اجازه می‌دهد که ستم تاریخی و رنج جسمانی امام علیه‌السلام را با صراحت و بدون تلطیف روایت کند. تشبیه تمثیلی الهاللی از مأمون به بز کوهی (الهاللی، ۲۰۰۱، ج ۳، ص ۳۰۶) و تعبیر تند اصفهانی «ویل لذاک الظالم الغشوم» (اصفهانی، ۱۴۱۵، ص ۹۹)، هر دو در چنین بستری معنا می‌یابند.

در مقابل، شعر انگلیسی بررسی شده متأثر از شعر مدرن است. شعر مدرن با میدان دادن به شگردهایی چون متناقض‌نما و حس‌آمیزی، ابزارهایی برای بیان پیچیدگی‌های مفهومی در اختیار شاعر می‌گذارد که در بلاغت کلاسیک عربی کم‌سابقه یا غایب‌اند. به کارگیری متناقض‌نما در توصیف مأمون «مرده در عین زنده‌بودن» (نجفی، ۲۰۲۴) و حس‌آمیزی در بازنمایی تجربه زیارت، محصول همین گشودگی به امکانات بلاغی مدرن است.

۳-۳-۶. تأثیر منابع معرفتی و دایره دسترسی شاعر به روایات

سومین عامل، تفاوت در منابع شناختی در دسترس شاعران است. شاعر عرب، وارث مستقیم گنجینه روایی شیعه است. منابعی چون «عیون أخبار الرضا علیه‌السلام» که گزارش‌های دقیقی از سیره امام علیه‌السلام، از جمله شیوه تلاوت قرآن، آداب نشستن و نحوه رسیدگی به نیازمندان را ثبت کرده‌اند، مستقیماً در دسترس شاعر عربی زبان بوده است. این دسترسی مستقیم به نص روایی، توضیح می‌دهد که چرا شعر عربی توانسته است تصویری چنین جزئی‌نگر و مستند از فضایل امام علیه‌السلام عرضه کند.

1.Light

2.Peace

3.Love

4.Sign of God

5.Security

در مقابل، شاعر انگلیسی‌زبان، به طور عمده از طریق متون ترجمه‌شده، منابع شفاهی و تجربه زیسته زیارت به این روایات دسترسی داشته است. این میانجی‌گری زبانی و فرهنگی، به طور طبیعی به فیلتر شدن جزئیات خاص و برجسته‌شدن مضامین عام‌تر منجر می‌شود. همچنین، گزینش روایاتی چون «ضمانت آهو» و «نجات شتران» در شعر انگلیسی، نشان‌دهنده گرایش به روایاتی است که به دلیل عنصر «حمایت از مظلوم» و «فراگیری لطف»، قابلیت ارتباط با مخاطب جهانی را دارند. به بیان دیگر، منابع شناختی شاعر انگلیسی به لحاظ کیفی نیز متفاوت بوده و به سمت مضامین جهان‌شمول‌تر سوگیری داشته است.

در مجموع، این سه عامل در ترکیب با یکدیگر، الگوهای افتراق مشاهده‌شده را شکل داده‌اند. مخاطب جهانی، واژگان انتزاعی و عام را ایجاب کرده؛ سنت ادبی مدرن، ابزارهای بلاغی نوین را در اختیار گذاشته و منابع شناختی باواسطه، گزینش مضامین را به سمت روایت‌های جهان‌شمول‌تر سوق داده است.

تحلیل تطبیقی سازوکارهای بلاغی غالب در دو سنت

ردیف	سطح بلاغی	مدایح عربی	مدایح انگلیسی	کارکرد متمایز در انتقال معنا
۱	آرایه‌های معنوی غالب	استعاره، تشبیه، تلمیح، مراعات النظیر	استعاره، تشبیه، متناقض‌نما، حس آمیزی	انگلیسی: ابزار مدرن برای مفاهیم پیچیده و تجربه‌های شخصی
۲	منبع تلمیح	درون‌بینی غالب: قرآن، حدیث، روایات	میانجی‌گری فرهنگی: کتاب مقدس داستان‌های عام	عربی: تثبیت هویت در بستر شیعی انگلیسی: پل ارتباطی با حافظه دینی مخاطب جهانی
۳	تصویرسازی	عینی و تاریخی: تصویر جزئیات سیره و رخدادها	انتزاعی و کیهان‌شناختی: پیوند رنج و کرامت امام با کل هستی	عربی: تاریخ را ثبت می‌کند انگلیسی: عمق وجودی تاریخ را آشکار می‌کند
۴	غایت بلاغت	مستندسازی فضایل ممدوح	مفهوم‌سازی جهانی و ایجاد همدلی فرادینی	تطابق کامل با نظریه «مخاطب هدف» در بخش تبیین علی

جدول ۲: تحلیل تطبیقی سازوکارهای بلاغی غالب در دو سنت

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف واکاوی تطبیقی مضامین و آرایه‌های ادبی در مداخلات رضوی معاصر عربی و انگلیسی انجام شد. تحلیل تطبیقی یافته‌ها الگویی دووجهی را آشکار ساخت که در آن، همگرایی و واگرایی دو سنت شعری، بازتاب منطق فرهنگی و ادبی متمایز آن‌هاست. از نظر مضمونی، هر دو سنت در سه حوزه با یکدیگر همگرا هستند: تثبیت هویت قدسی و تبار نبوی امام علیه‌السلام با استفاده از استعاره‌های نوری، روایت مظلومیت امام علیه‌السلام و نقد کنشگری مأمون و بازنمایی تجربه حسی-عاطفی زائر. شعر عربی در بازنمایی فضایل اخلاقی و علمی امام علیه‌السلام به مراتب پرمایه‌تر است و با اتکا به منابع روایی، جزئیات عینی از سلوک فردی امام عرضه می‌کند. در مقابل، شعر انگلیسی این مضامین را در قالبی انتزاعی و با کلیدواژگان عام‌تر بیان می‌کند و هم‌زمان، مفهوم شفاعت را از چارچوب نیایش شخصی برای نجات اخروی فراتر برده و به «ضمانت اخلاقی فراگیر از تمام مخلوقات» بسط می‌دهد. از نظر بلاغی نیز هر دو سنت بر آرایه‌های معنوی تکیه دارند، اما شعر انگلیسی با بهره‌گیری از شگردهای ادبیات مدرن همچون متناقض‌نما، تشخیص و حس‌آمیزی، ابزارهای بیانی متفاوتی را به خدمت می‌گیرد. همچنین، کاریست تلمیح در شعر عربی عمدتاً به قرآن و حدیث محدود می‌ماند، حال آنکه شعر انگلیسی با تلمیح به روایات کتاب مقدس و داستان‌های عام، در پی میانجی‌گری فرهنگی با مخاطب جهانی است.

این افتراقات را می‌توان بر پایه سه عامل درهم‌تنیده تبیین کرد:

۱. مخاطب هدف (جامعه شیعی آشنا با سنت در برابر مخاطب جهانی ناهمگون)

۲. سنت ادبی (قصیده و رثای کلاسیک در برابر سرود دینی و شعر مدرن)

۳. منابع شناختی (دسترسی مستقیم به روایات در برابر دسترسی با واسطه).

در مجموع، شعر عربی امام رضا علیه‌السلام را در بستر تاریخی و روایی خودش با جزئیات می‌نمایاند و شعر انگلیسی، ایشان را در قالبی جهان‌شمول به مخاطبی فراتر از مرزهای تشیع معرفی می‌کند. این دو روایت، رقیب یکدیگر نیستند، بلکه مکمل یکدیگرند و هر یک بعدی از شخصیت امام رضا علیه‌السلام را متناسب با افق انتظار مخاطب خود برجسته می‌سازند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ورود زبان انگلیسی به سنت مدیحه‌سرایی رضوی، با خود تغییر در منطق بیانی و دامنه مفهومی را به همراه آورده است. این تغییر، نشانه‌ای از ظرفیت گفتمان رضوی برای انطباق با زمینه‌های فرهنگی مختلف است. پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی نیز مواجه بود. تمرکز صرف بر مداخلات انگلیسی، امکان تعمیم‌پذیری نتایج به

سایر زبان‌های غربی را محدود می‌کند. همچنین، تحدید نمونه به دو دهه اخیر، از بررسی سیر تحول تاریخی مضامین جلوگیری می‌کند. تکرار این پژوهش در مورد مدایح سروده‌شده به دیگر زبان‌ها و در بازه‌های زمانی طولانی‌تر، به غنا و تطبیق‌پذیری نتایج خواهد افزود.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم (۱۳۸۹ش). مترجم: ناصر مکارم شیرازی. قم: علی ابن ابی طالب علیه السلام.
- ابن منظور، محمد بن مكرم (۱۴۰۸ق). *لسان العرب*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۹ش). *عیون أخبار الرضا علیه السلام*. مترجم: محمد صالح بن محمد باقر قزوینی. قم: مسجد مقدس جمکران.
- الأصفهانی، محمد حسین (۱۴۱۵ق). *الأنوار القدسیة بانضمام الغدیریة*. قم: المعارف الإسلامیة.
- امامی، محمدجعفر (۱۳۸۷ش). *لغات در تفسیر نمونه*. قم: علی ابن ابی طالب علیه السلام.
- به‌رقم، نعمت‌الله (۱۴۰۱ش). *سبک‌شناسی سینیة صاحب بن عباد در مدح امام رضا علیه السلام از لحاظ لایه‌های معنایی، ادبی و موسیقایی*. فرهنگ و سیره اهل بیت علیهم السلام. ۱. ۳۵-۹.
- الجشی، علی بن حسن (۲۰۱۲م). *الدیوان*. بیروت: مؤسسه الهدایة.
- جهامی، جیرار (۲۰۰۶م). *الموسوعة الجامعة لمصطلحات الفكر العربی و الإسلامی*. بیروت: مکتبه لبنان ناشرون.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق). *وسائل الشیعة*. قم: لاحیاء التراث.
- حکیمی، محمد رضا (۱۴۰۱ش). *ادبیات و تعهد در اسلام*. تهران: دلیل ما.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸ش). *پیشوای صادق*. تهران: انقلاب اسلامی.
- زارع، آفرین و کهندل جهرمی، مرضیه (۱۳۹۰ش). *سیمای امام علی علیه السلام در قصیده عینیة عبد الباقي العمري*. علوی. ۲ (۱). ۸۹-۷۳.
- زارع، آفرین و همکاران (۱۴۳۸ق). *الاسلوبیة فی مدیحه آیه الله الغروی الإصبهانی للإمام الرضا علیه السلام من دیوانه العربی «الانوار القدسیة»*. إضاءات نقدیة فی الادبیین العربی و الفارسی. ۲۱. ۸۸-۶۹.
- سیاوشی، صابره و همکاران (۱۳۹۹ش). *مقایسه تطبیقی شعر موسوی گرمارودی و عباس یاسین با محوریت امام رضا علیه السلام*. فرهنگ رضوی. ۳۱. ۱۵۳-۱۲۹.
- شبر، جواد (۱۴۰۹ق). *ادب الطف: شعراء الحسین علیه السلام*. بیروت: دارالمرتضی.
- صباغی، علی و حیدری، حسن (۱۳۹۶ش). *تلمیح، از سرقت ادبی تا صنعت ادبی: بررسی تلمیح در منابع بلاغی*. فنون ادبی. ۲۰. ۱۲-۱.
- فتحی، غلامرضا و حسینی، سید مجتبی (۱۳۸۹ش). *مراعات النظر، زیور آرایه‌ها*. تحقیقات تعلیمی و غنایی زبان و ادب فارسی. ۳۶. ۸۱-۶۷.
- القتلاوی، کاظم معبود (۲۰۰۲م). *مستدرک شعراء الغری*. بیروت: دار الأضواء.
- فرطوسی، عبدالمعتم (۱۹۸۷م). *ملحمة أهل البيت علیهم السلام*. بیروت: مؤسسه أهل البيت علیهم السلام.
- فولادی، محمد (۱۳۸۵ش). *نخستین سوگنامه کربلا در شعر فارسی*. شیعه‌شناسی. ۱۵. ۸۶-۷۱.
- قطیفی، أحمد بن صالح (۱۹۸۹م). *وفاة الإمام الرضا علیه السلام*. النجف: المطبعة الحیدریة.

مرتضی زبیدی، محمد بن محمد (۱۴۱۴ق). *تاج العروس من جواهر القاموس*. بیروت: دارالفکر.

مقدادیان، عادل و محمدی، مهدی (۱۴۰۱ش). *بررسی تطبیقی معانی عرفانی در مدیحه‌های مهدوی امام خمینی (ره) و عارف بجنوردی*. عرفان. ۲۷. ۲۱۲-۱۸۷.

منتظری، آزاده و همکاران (۱۳۹۹ش). *مناقب و فضایل مولای متقیان علی علیه السلام در دیوان شیخ حسین بن الحاج محمد آل نجف*. تاریخ تشیع. ۸. ۵۰-۲۷.

الهلالی، الشیخ جعفر (۲۰۰۱م). *دیوان*. العراق: دار الفرات.

همایی، جلال‌الدین (۱۳۹۱ش). *فنون بلاغت و صناعات ادبی*. تهران: هما.

یلمه‌ها، احمد رضا و ولی محمد آبادی، مهدیه (۱۳۹۱ش). *بررسی تطبیقی مدایح رضوی در شعر عربی و فارسی از ابتدا تا پایان قرن دهم*. ادبیات تطبیقی. ۰۲. ۱۲۱-۳۰۱.

References

- The Holy Quran (2010). Translated by Naser Makarem Shirazi. Qom: Ali ibn Abi Talib (A.S.).
- Al-Fartūsī, A. (1987). *Malḥamat Ahl al-Bayt (A.S.)*[The Epic of the Ahl al-Bayt]. Beirut: Mu'assasat Ahl al-Bayt (A.S.).
- Al-Fatlāwī, K. M. (2002). *Mustadrak Shu'arā' al-Gharī* [Supplement to the Poets of Najaf]. Beirut: Dār al-Aḍwā'.
- Al-Hilālī, Sh. J. (2001). *Dīwān* [The Collected Poems]. Iraq: Dār al-Furāt.
- Al-Ḥurr al-ʿĀmilī, M. b. Ḥ. (1996). *Wasā'il al-Shī'ah* [The Means of the Shi'a]. Qom: Āl al-Bayt (A.S.)li-Iḥyā' al-Turāth.
- Al-Iṣḥāhānī, M. Ḥ. (1994). *Al-Anwār al-Qudsiyyah bi-Ind'imam al-Ghadiriyyah* [The Sacred Lights with the Ghadiriyyah Appended]. Qom: Al-Ma'ārif al-Islāmiyyah.
- Al-Jishī, A. b. Ḥ. (2012). *Al-Dīwān* [The Collected Poems]. Beirut: Mu'assasat al-Hidāyah.
- Al-Qaṭīfī, A. b. Ṣ. (1989). *Wafāt Imam Reza (A.S.)*[The Passing of Imam Reza]. Najaf: Al-Maṭba'ah al-Ḥaydariyyah.
- Anderson Junior, E.(2024). Our Love Flies towards You Imam Reza. Retrieved from (Available at June 5th, 2026).
- Behroghm, N. (2022). A Stylistic Analysis of Ṣāhib ibn 'Abbād's Sīniyyah in Praise of Imam Reza (A.S.)in Terms of Semantic, Literary, and Musical Layers. *Culture and Sīrah of the Ahl al-Bayt (A.S.)*, 1, 9-35.
- Emami, M. J. (2008). *Vocabulary in Tafsīr-e Nemūneh* [Lexicon of the Sample Exegesis]. Qom: Ali ibn Abi Talib (A.S.).
- Fathi, G., & Hosseini, S. M. (2010). Congruity (Murā'āt al-Nazīr), the Ornament of Figures. *Didactic and Lyric Literature Research*, 36, 67-81.
- Fouladi, M. (2006). The First Karbala Elegy in Persian Poetry. *Shī'ah Studies*, 15, 71-86.
- Hakimi, M. R. (2022). *Literature and Commitment in Islam*. Tehran: Dalil-e Ma.
- Homaei, J. (2012). *The Arts of Rhetoric and Literary Devices*. Tehran: Homa.
- Ibn Bābawayh, M. b. A. (2010). *'Uyūn Akhbār al-Reza (A.S.)*[The Fountains of the Reports of Imam Reza]. Translated by Mohammad Saleh b. Mohammad Baqer Qazvini. Qom: Holy Mosque of Jamkaran.
- Ibn Manzūr, M. b. M. (1987). *Lisān al-ʿArab* [The Tongue of the Arabs]. Beirut: Dār Iḥyā' al-Turāth al-ʿArabī.
- Jehami, G. (2006). *Al-Mawsū'ah al-Jāmi'ah li-Muṣṭalahāt al-Fikr al-ʿArabī wa al-Islāmī* [The Comprehensive Encyclopedia of Arab and Islamic Thought

- Terminology]. Beirut: Maktabat Lubnān Nāshirūn.
- Khamenei, S. A. (2019). *The Truthful Leader [Pishvā-ye Šādiq]*. Tehran: Islamic Revolution Publications.
- Meghdadian, A., & Mohammadi, M. (2022). A Comparative Study of Mystical Meanings in the Mahdawī Panegyrics of Imam Khomeini and Aref Bojnourdi. 'Irfān, 27, 187-212.
- Montazeri, A., et al. (2020). The Virtues and Excellences of the Lord of the Pious, Ali (A.S.), in the Dīwān of Sheikh Hussein b. al-Hajj Muhammad Āl Najaf. History of Shi'ism, 8, 27-50.
- Murtaḍā al-Zabīdī, M. b. M. (1994). *Tāj al-‘Arūs min Jawāhir al-Qāmūs [The Bride’s Crown from the Jewels of the Dictionary]*. Beirut: Dār al-Fikr.
- Najafi, H.(2024). Imam Reza(A.S.). Retreieved From (Available at June 5th, 2026)
- Sabbaghi, A., & Heydari, H. (2017). Allusion (Talmīḥ), from Plagiarism to Literary Device: An Examination of Allusion in Rhetorical Sources. Literary Arts, 20, 1-12.
- Saldanha, G., & O’Brien, S.(2014). *Research methodologies in translation studies*. London, England: Routledge.
- Shubbar, J. (1988). *Adab al-Ṭaff: Shu‘arā’ al-Ḥusayn (A.S.) [The Literature of Karbala: The Poets of Imam Husayn]*. Beirut: Dār al-Murtaḍā.
- Siavoshi, S., et al. (2020). A Comparative Study of the Poetry of Mousavi Garmaroudi and Abbas Yaseen with a Focus on Imam Reza (A.S.). Razavi Culture, 31, 129-153.
- Yalmeha, A. R., & Vali Mohammadabadi, M. (2015). A Comparative Study of Panegyrics to Imam Reza (A.S.)in Arabic and Persian Poetry from the Beginning to the End of the Tenth Century (AH). Comparative Literature, 20, 103-121.
- Zaidi, A.(2024). 14 Masoomen Poems. Retrieved from (Available at June 5th, 2026).
- Zare, A., & Kohandel Jahromi, M. (2011). The Image of Imam Ali (A.S.)in Abd al-Baqi al-Umari’s ‘Ayniyyah Ode. Alawī, 2(1), 73-89.
- Zare, A., et al. (2017). A Stylistic Study of Ayatollah al-Gharawi al-Isfahani’s Panegyric to Imam Reza (A.S.)from His Arabic Dīwān “Al-Anwār al-Qudsiyyah.” Idā’āt Naqdiyyah fī al-Adabayn al-‘Arabī wa al-Fārisī, 21, 69-88.